

سنجش نگرش جامعه میزبان به گسترش آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری در شهر همدان

شهلا کاظمی پور ثابت^۱

حسین رضایی^۲

حدیثه رمضان‌فر^۳

تاریخ دریافت: ۹۳/۰۶/۰۳

تاریخ پذیرش: ۹۴/۲/۱۶

چکیده

موضوع مقاله حاضر، سنجش نگرش جامعه میزبان در مورد گسترش آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری در شهرستان همدان است. روش پژوهش در این تحقیق، پیمایشی و از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از پرسش‌نامه محقق‌ساخته در قالب طیف لیکرت استفاده شده است. بدین منظور کل جامعه آماری به دو گروه متفاوت شامل ساکنان محلی، و کسبه‌ای که به فعالیت‌های گردشگری وابسته‌اند، تقسیم شد. چارچوب نظری استفاده‌شده در این مقاله، نظریه کنترل اجتماعی تراویس هیرشی است. همچنین در این تحقیق از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی‌شده با ترکیبی از افراد زن و مرد در طیف سنی ۱۸ سال و بالاتر استفاده شده و بر این اساس نمونه آماری مورد مطالعه بر اساس فرمول کوکران ۴۰۰ نفر برآورد گردیده است. برای سنجش پایایی ابزار پژوهش نیز از آلفای کرونباخ استفاده شده است که میزان ضریب آن (۰/۸۳) است. اطلاعات جمع‌آوری‌شده از طریق پرسش‌نامه بعد از کدگذاری با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که گردشگری در شهر همدان تا حدودی توسعه یافته است. همچنین نتایج تحقیق نشان‌دهنده این نکته است که بین توسعه گردشگری و نگرش پاسخگویان به افزایش آسیب‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. سطح معنی‌داری به‌دست‌آمده برابر با (Sig = 0/000) و با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان بیان داشت که این رابطه معنی‌دار است. شدت رابطه بین دو متغیر برابر با ۰/۲۰ است. نتایج نشان می‌دهد که شهروندان همدانی در خصوص تأثیرات منفی و رتبه‌بندی آسیب‌های اجتماعی گسترش یافته، توزیع اقلام ضدفرهنگی را با میانگین (۳/۳۳ از ۵) بالاترین و رواج قماربازی را با میانگین (۲/۰۴ از ۵) پایین‌ترین آسیب اجتماعی تلقی کرده‌اند.

کلیدواژه: توسعه گردشگری، آسیب‌های اجتماعی، آسیب‌شناسی اجتماعی، شهرستان همدان.

skazemipour@gmail.com

۱. دانشیار دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

۲. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، (نویسنده مسئول).

rezaii.hossein@yahoo.com

۳. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی و پژوهشگر مرکز مطالعات کاربردی اصفهان. hadisramezani@yahoo.com

لغت گردشگری^۱ از واژه تور^۲ به معنای گشتن مشتق شده است. در فرهنگ وبستر گردشگری به سفری که در آن مسافرتی به مقصدی انجام گیرد و سپس بازگشتی به محل سکونت را در بر داشته باشد اطلاق می‌شود (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵: ۱۸). در فرهنگ لغت لانگمن^۳ توریسم به معنای مسافرت و تفریح برای سرگرمی معنا شده است (ماتیسون^۴، ۱۹۸۸: ۱۷۱). گردشگری فعالیت اجتماعی نسبتاً جدیدی است که اخیراً به عنوان پدیده‌ای جهانی ظهور کرده است (باتلر^۵، ۱۹۹۸)، و به همین دلیل توجه به جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی آن مانند رفتار افراد و گروه‌ها در ارتباط با گردشگری و اثرات گردشگری بر جامعه بسیار مهم است. گردشگری بر روابط بین جوامع و فرهنگ‌ها تأثیرات عمیقی بر جای می‌گذارد و منشأ تغییر و تحولات و الگوبرداری‌های گوناگون می‌شود (زکی، ۱۳۸۴: ۲۳۰). تأثیرات مثبت گردشگری در زمینه اجتماعی و فرهنگی شامل حفاظت از میراث فرهنگی سنتی، تشریفات، آداب و رسوم، موسیقی محلی و هنر است، همچنین می‌توان تکرار سریع فرهنگ و مفاهیمی را که ممکن است در جهان مدرن مفقود شوند نیز بیان کرد (بونوباس^۶، ۱۹۶۶: ۹). همچنین در حال حاضر فعالیت گردشگری بهترین وسیله برای تقویت هویت ملی، میهن پرستی، همبستگی ملی در سطح جوامع، و در مقیاس بین‌المللی برای گفتگوی تمدن‌ها، دوستی ملل و صلح جهانی محسوب می‌شود (معصوم قدیری، ۱۳۸۹: ۵). امروزه گردشگری به عنوان یک صنعت عظیم نقش مهمی در توسعه یک منطقه بر عهده دارد و بخشی ارزشمند در زمینه رفاهت‌های اقتصادی است (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵: ۲۰۸). ولی گسترش سریع آن باعث ایجاد اثرات مخرب فرهنگی و اجتماعی در جامعه می‌شود. برای جامعه ایرانی که خانواده کانون نظم، جامعه‌پذیری و محافظت فرد در برابر آسیب‌های محیط بیرونی است، آسیب‌های ناشی از گردشگری اهمیت دوچندانی دارد (نتو^۷، ۲۰۰۳).

1. tourism
2. tour
3. Longman
4. Mathieson
5. Butler
6. Boonyobhas
7. Neto

حس آزاد شدن از کنترل‌های هنجاری، هیجان سفر و تلاش گردشگران برای لذت بردن از محیط‌های مقصد، در کنار شلوغی و ازدحامی که برخی محیط‌های گردشگری دچار آن هستند، خرابکاری^۱ را نیز سبب می‌شود (آپ^۲ و کرومپتون^۳، ۱۹۹۸).

مخالفان توسعه گردشگری با گذشت زمان و تحقیق بیشتر در مورد پیامدهای این توسعه، که در دهه (۱۹۷۰ میلادی) به اوج خود رسید، اعتقاد دارند که گردشگری می‌تواند در نظام‌های گوناگون، نمادهای فرهنگی یک جامعه را به کالا تبدیل کند و در خدمت پول و درآمد ارزی قرار دهد که این نوع درآمد به بهای گزافی به دست می‌آید. یکی از این موارد از دست دادن هویت خود برای رضایت دیگران است (پاپلی یزدی، ۱۳۸۵: ۱۵). در مناطقی که گردشگری به طور خودجوش و بدون برنامه‌ریزی و مدیریت مؤثر توسعه یافته باشد، منبعی آسیب‌پذیر و مستعد ایجاد تغییرات است. شلوغی و ازدحام بیش‌ازحد در مکان‌های سنتی، شیوع بیماری و بروز بیماری‌های جدید، ایجاد تضاد بین اعضای جامعه، افزایش نابرابری و شکاف اجتماعی بین طبقات مختلف مردم، خارج از دسترس قرار گرفتن مکان‌های تفریحی برای خود افراد محلی، افزایش جرم و جنایت و برخی بزهکاری‌های اجتماعی و ...، تنها بخش کوچکی از آسیب‌های اجتماعی ناشی از حضور گردشگران است (رضایی و همکاران، ۱۳۹۱: ۸۶).

بازار گردشگری با تنوع گسترده‌ای از انواع گردشگران مواجه است. گردشگران با اهداف گوناگون به سفر می‌روند و نگاه آنها به جامعه مقصد از یکدیگر متمایز است. هم‌زمان با پیامدهای مثبت، توسعه صنعت گردشگری می‌تواند اثرات تخریبی و منفی نیز در پی داشته باشد. برای نمونه، گردشگران فرهنگی که با هدف آشنایی با سرزمین و مردم مقصد و شاخصه‌های فرهنگی به آن مقصد سفر می‌کنند، به طور متعارف به شدت به فرهنگ جامعه میزبان احترام می‌گذارند. اما گردشگران تعطیلاتی [گردشگرانی که در یک یا چند مقطع از سال صرفاً برای تفریح به مسافرت می‌روند] به طور معمول چنین دغدغه‌هایی را کمتر مد نظر دارند و عمدتاً اثرات مخربی بر فرهنگ جامعه میزبان می‌گذارند (کروبی، ۱۳۸۲: ۲۳).

1. vandalism
2. Ap
3. Crompton

اثرات اجتماعی گردشگری نسبت به اثرات اقتصادی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از جمله اثرات اجتماعی گردشگری می‌توان به تغییر در رفتار فردی، رفتار اخلاقی، نظام ارزشی، سبک زندگی جمعی، روابط خانوادگی، خلاقیت و مراسم سنتی اشاره کرد (فیصل^۱، ۲۰۱۳: ۳۰). اثرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری، شیوه‌هایی هستند که در آن گردشگری تغییراتی را در نظام‌های ارزشی، رفتار افراد، روابط خانواده‌ها، سبک زندگی جمعی، مراسم سنتی و سازمان‌های اجتماعی ایجاد می‌کند (ماتیسون، ۱۹۹۸: ۱۳۳). پیزام^۲ و میلمن^۳ تأثیرات اجتماعی و فرهنگی گردشگری را تحول ارزش‌ها، تأثیر بر ساختار جمعیت، اصلاح الگوی مصرف و نفوذ منافع گردشگران در سبک زندگی سنتی جامعه میزبان بیان داشته‌اند. همچنین محققان به تأثیر گردشگری بر شیوه‌های گذران اوقات فراغت، تراکم ترافیک، تغییرات در نظم و وضعیت مقررات اشاره کرده‌اند. یکی از اثرات اجتماعی کلیدی گردشگری دگرگونی در نظام ارزش‌های خانواده و ساختار جوامع میزبان است (فیصل، ۲۰۱۳: ۳۰) که توجه به آنها از دیدگاه جامعه‌شناختی اهمیت اساسی دارد. در این زمینه می‌توان به شکل‌گیری رفتارهای ضداجتماعی به دلیل هجوم زیاد گردشگران به یک منطقه اشاره کرد. آشنایی بومیان با عقاید جدید گردشگران که در تقابل با ارزش‌های فرهنگی موجود در منطقه است، باعث وجود تعارض در افراد می‌شود (شارپلی^۴، ۱۳۸۰). همچنین حضور گردشگران در یک منطقه می‌تواند همانند تبلیغات رسانه‌ای عمل کند؛ زیرا تعامل گردشگران و بومیان یک منطقه سبب می‌شود بومیان با بسیاری از رفتارها و آداب و رسوم، وسایل و شیوه‌های جدید زندگی آشنا شوند و گاهی شاهد از بین رفتن کامل آداب و رسوم بومی منطقه هستیم که این امر باعث می‌شود که بومیان شیوه‌های جدیدی از زندگی را انتخاب کنند. پدیده فرهنگ‌پذیری و تقلید از خصوصیات و شیوه زندگی بازدیدکنندگان عارضه‌ای است که از تماس میان جهانگردان و مردم محلی پدید می‌آید (صالحی فرد، ۱۳۹۰: ۴۴).

البته تأثیرپذیری جامعه میزبان از حضور گردشگران به عوامل بسیاری بستگی دارد.

1. Faisal
2. Pyzam
3. Mylman
4. Sharply

یکی از عرصه‌هایی که گردشگران با ورودشان می‌توانند بسیار اثرگذار باشند، محیط اجتماعی است (رهنمایی، ۱۳۸۹: ۲۱). به نظر می‌رسد که این اندیشه که اصولاً مسائلی در جامعه وجود دارند، قدمتی به درازای تاریخ بشر دارد. اما در واقع چنین نیست. هرچند به نظر می‌آید که مشکلات و رنج‌ها در هر جامعه‌ای و در هر مرحله از تاریخ یافت می‌شوند، ولی اندیشه‌ای که اینها مسائلی اجتماعی‌اند که باید در موردشان اقدامی صورت گیرد، نسبتاً تازگی دارد [برای مثال، مسئله رشد آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری در شهر همدان] (رابینگتن^۱ و واینبرگ^۲، ۱۳۹۰: ۲۳). از آنجایی که در این مقاله از منظر آسیب‌شناسی اجتماعی^۳ به مسئله رشد آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری پرداخته‌ایم، لازم است در ادامه مختصراً به واکاوی مفاهیم مسئله اجتماعی و آسیب‌شناسی اجتماعی بپردازیم.

تعاریف مفاهیم مسئله اجتماعی و آسیب‌شناسی اجتماعی

مسئله اجتماعی عبارت از وضعیتی است که به نظر تعداد زیادی از افراد جامعه، چه آنان که درگیر مسئله‌اند، و چه افراد دیگر که مبتلا به مسئله نیستند، مایه سختی تلقی شود، هرچند امکان بهبود داشته باشد. مسئله اجتماعی، هم شامل موقعیت عینی و هم شامل تفسیر ذهنی از وضعیت اجتماعی است، که جامعه را در حالت بحرانی قرار می‌دهد. مسئله اجتماعی، شامل بزهکاری نوجوانان، جرم، الکلی بودن مزمن، خودکشی، اختلال روانی، طلاق، تبعیض قومی و گروهی، کمبود مسکن، بیکاری، اعتیاد به مواد مخدر و غیره می‌شود (گولد^۴ و کولب^۵، ۱۳۸۴: ۷۷۴). در فرهنگ جامعه‌شناسی چنین آمده است: «این مفهوم قرن نوزدهمی مبتنی است بر تشابهی که بین بیماری‌های عضوی یا مرض‌شناسی و انحرافات اجتماعی قایل بوده‌اند. در بحث امیل دورکیم از جرایم و خودکشی، آسیب‌شناسی اجتماعی بیش از آنکه امری مربوط به انحرافات افراد تلقی شود، براساس در نظر گرفتن فرق شرایط بهنجار و نابهنجار اجتماعی مورد توجه قرار

1. Rabyngtn
2. Weinberg
3. social pathology
4. Gould
5. Colby

می‌گیرد. به‌علاوه، دورکیم مدعی است که این فرق دارای عینیت است، مبتنی بر داوری اخلاقی نیست و آسیب اجتماعی را می‌توان به‌طور علمی سنجید و مورد آزمایش قرار داد (آبرکرامبی^۱ و دیگران، ۱۳۷۷: ۳۵۴). بنابراین آسیب‌شناسی اجتماعی عبارت است از مطالعه نابسامانی و اختلال و عدم هماهنگی و تعادل در کارکردهای مربوط به کالبد و حیات انسان‌ها (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۱۰).

اجتماعی بودن در وسیع‌ترین معنا، هر نوع رفتار یا نگرشی است که از طریق تجربه حال یا گذشته، از رفتار سایر مردم تأثیر می‌پذیرد، یا اشاره به رفتاری دارد که به سوی سایر مردم جهت‌گیری شده است. اجتماعی بودن در برخی موارد به همکاری یا کنش گروهی سازمان‌یافته و هدفمند محدود می‌شود؛ گاهی اوقات هم دلالت ضمنی اخلاقی دارد و به کنشی اشاره می‌کند که به سوی رفاه کل جامعه یا اعضای محروم آن، جهت‌گیری شده است (گولد و کولب، ۱۳۸۴: ۲۹). مطالعه انحرافات و کجروی‌های اجتماعی و به‌اصطلاح، آسیب‌شناسی اجتماعی عبارت است از مطالعه و شناخت ریشه بی‌نظمی‌های اجتماعی. در واقع، آسیب‌شناسی اجتماعی مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌ها، ناهنجاری‌ها و آسیب‌هایی نظیر بیکاری، اعتیاد، فقر، خودکشی، طلاق، رشد آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری و... همراه با علل و شیوه‌های پیشگیری و درمان آنها و نیز مطالعه شرایط بیمارگونه و نابسامانی اجتماعی است (ستوده، ۱۳۸۱: ۱۴). به‌عبارت دیگر، اگر در جامعه‌ای هنجارها مراعات نشود، کجروی پدید می‌آید و رفتارها آسیب می‌بیند؛ یعنی آسیب زمانی پدید می‌آید که از هنجارهای مقبول اجتماعی تخلفی صورت پذیرد. عدم پایبندی به هنجارهای اجتماعی موجب پیدایش آسیب اجتماعی می‌شود. از سوی دیگر، اگر رفتاری با انتظارات مشترک اعضای جامعه یا یک گروه یا سازمان اجتماعی سازگار نباشد و بیشتر افراد آن را ناپسند یا نادرست قلمداد کنند، کجروی اجتماعی تلقی می‌شود. سازمان یا هر جامعه‌ای از اعضای خود انتظار دارد که از ارزش‌ها و هنجارهای خود تبعیت کنند. اما طبیعی است که همواره افرادی در جامعه یافت می‌شوند که از پاره‌ای از این هنجارها و ارزش‌ها تبعیت نمی‌کنند. افرادی که همساز و هماهنگ با ارزش‌ها و هنجارهای جامعه و یا سازمانی باشند، «همنوا» و یا «سازگار» و اشخاصی که برخلاف هنجارهای

1. Abercrombie

اجتماعی رفتار کنند و بدان‌ها پایبند نباشند، افرادی «ناهمنوا» و «ناسازگار» هستند. در واقع، کسانی که رفتار انحرافی و نابهنجاری آنان دائمی باشد و زودگذر و گذرا نباشد، کجرو یا منحرف نامیده می‌شوند. این گونه رفتارها را انحراف اجتماعی^۱ یا کجروی اجتماعی گویند (ستوده، ۱۳۸۱: ۱۵).

بیان مسئله

تماس سطحی گردشگران با فرهنگ محلی و صرف تفریح و گذراندن اوقات فراغت سبب می‌شود که تمام تأسیسات و خدمات محلی به‌نحوی سازمان یابد که بتواند رضایت گردشگران را جلب نماید. از این رو فرهنگ محلی به مجموعه‌ای درهم‌پیچیده در چارچوب کالایی شدن بدل می‌شود و همه چیز در خدمت پول و درآمدزایی قرار می‌گیرد. این درآمد به بهای گزافی به دست می‌آید. یکی از این موارد از دست‌دادن هویت خود برای رضایت دیگری است. برخی نویسندگان به تجاری‌شدن یا کالایی‌شدن فرهنگ جامعه میزبان اشاره کرده‌اند. در این وضعیت، جهانگردی در کشورهای درحال توسعه به تجدد و ظاهرسازی منطبق با ذائقه گردشگران گرایش دارد و این باعث می‌شود که نوعی سطحی‌گرایی مبتذل شیوع یابد. اگر اجتماع مقصد آنقدر منسجم و محکم نباشد، تحت تأثیر مسافران، بیشتر چهره‌ای از خود به نمایش می‌گذارد که مورد قبول و پذیرش مسافران است و این در نهایت بافت سنتی جامعه را هرچه سریع‌تر تغییر خواهد داد. حتی می‌تواند باعث تزلزل بنیان‌های اجتماعی ناحیه و تغییر رفتار و نگرش‌های مردم به‌ویژه جوانان سرزمین میزبان شود.

اثر القایی نیز از جمله همین آثار منفی عنوان شده است و به فرایندی گفته می‌شود که فرهنگ گردشگران و هر چه مربوط به آنها است، برای جامعه میزبان الگو می‌شود و ساکنان به تقلید کورکورانه از فرهنگ میهمان می‌پردازند (ضرغام، ۱۳۷۶: ۳۹۲). اگر فرهنگ جامعه میزبان از جانب بازدیدکنندگان مورد تمسخر و بی‌حرمتی قرار گیرد، تغییرات خیلی سریع روش زندگی افراد بومی را شاهد خواهیم بود (الوانی، ۱۳۸۵: ۱۶۰-۱۵۹).

یکی از اثرات اجتماعی- فرهنگی بسیار مهم گردشگری، اثری است که از آن با

1. social devianced

عنوان «اثر نمایشی» یاد می‌شود و در بسیاری از کشورهای درحال توسعه به چشم می‌خورد. این اثر، در صورت وجود تفاوت‌های مشهود بین گردشگر و جامعه میزبان به وقوع می‌پیوندد. به این ترتیب که تنها مشاهده گردشگران باعث ایجاد تغییرات رفتاری در جامعه میزبان می‌شود. تحت این شرایط، مردم محلی که توانمندی مالی دیدارکنندگان را می‌بینند سودای داشتن این سبک زندگی را در سر می‌پرورانند. بیشترین امکان وقوع اثر نمایشی هنگامی است که ارتباط بین ساکنان و دیدارکنندگان نسبتاً سطحی و کوتاه مدت باشد (ضیایی و ترابیان، ۱۳۸۹: ۲۰۹). از آنجایی که هر منطقه دارای عقاید، اصول، ارزش و فرهنگ خاص خود است که نسل به نسل ادامه داشته و در واقع هویت آنها را شکل می‌دهد، ورود گردشگران می‌تواند موجب تخریب این هویت‌ها شود (زاهدی، ۱۳۸۵: ۴۷).

با توجه به اینکه در سال‌های اخیر شاهد رشد و ورود نسبتاً زیاد گردشگران به شهر همدان هستیم، بر این اساس توسعه گردشگری در ناحیه مقصد گردشگری ممکن است باعث تغییر الگوی زندگی افراد محلی شود. بنابراین ضرورت بحث ایجاب می‌کند که به بررسی تأثیرات گردشگری بر جامعه مقصد به‌ویژه در زمینه آسیب‌های اجتماعی ناشی از ورود گردشگران، توجه بیشتری شود.

همدان یکی از اصلی‌ترین مراکز گردشگری و دارای سابقه و جاذبه‌های مهم تاریخی است و لذا همواره مورد توجه و میزبان تعداد زیادی از گردشگران خارجی و داخلی است. جاذبه‌های متنوع تاریخی و فرهنگی این شهرستان فرصت‌های مناسبی برای دستیابی به توسعه پایدار هستند (حمدی، ۱۳۸۸: ۵۲). نواحی شهری به‌علت آنکه جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی بسیار دارند غالباً مقاصد گردشگری مهمی محسوب می‌شوند. از این رو می‌توان با توجه به قابلیت‌های شهر همدان و با برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در زمینه توسعه گردشگری، گامی مهم در زمینه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی این شهر برداشت و چنانچه گردشگری در این شهر به‌طور صحیح مدیریت و برنامه‌ریزی نشود باعث بروز آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی فراوانی خواهد شد که جبران آن مستلزم صرف هزینه‌های زیاد مادی و معنوی است. بنابراین ما در این تحقیق قصد داریم که آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری و حضور گردشگران را از منظر شهروندان همدانی مطالعه و بررسی کنیم.

پرسش‌های تحقیق

۱. از منظر شهروندان همدان گردشگری در این شهرستان چقدر توسعه پیدا کرده است؟
۲. از منظر شهروندان همدان توسعه گردشگری در این شهرستان چقدر به افزایش آسیب‌های اجتماعی منجر شده است؟
۳. از منظر شهروندان همدان بیشترین و کمترین آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری کدام‌اند؟

پیشینه تجربی پژوهش

مرور مطالعات انجام شده در زمینه موضوع تحقیق به محقق کمک می‌کند تا افق اندیشه‌هایش را گسترش دهد و بهتر و عمیق‌تر به تجزیه و تحلیل موضوع پژوهش بپردازد. البته باید به این نکته اشاره کرد که غالب پژوهش‌هایی صورت گرفته در این زمینه بیشتر به تجزیه و تحلیل اثرات گردشگری به صورت کلی پرداخته‌اند و به آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری به طور مجزا توجهی نشده است، که از این میان به ذکر چند مورد می‌پردازیم:

پژوهش‌های انجام شده داخلی

ضیایی و ترابیان (۱۳۸۹)، در تحقیقی به «سنجش سطح قابل قبول اثرات منفی اجتماعی گردشگران بر جوامع محلی در منطقه تالاب پریشان» پرداخته و در پایان به این نتیجه رسیده‌اند که افزایش جرم و جنایت، ازدحام جمعیت، کاهش کیفیت محیط زیست، افزایش ترافیک، کالایی شدن فرهنگ و افزایش هزینه‌های زندگی از عمده‌ترین آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری و افزایش حضور گردشگران در تالاب پریشان است.

رضایی و همکاران (۱۳۹۱)، در تحقیقی به «واکاوی پیامدهای منفی توسعه گردشگری در مناطق روستایی استان قزوین (روستای گازرخان)» پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این تحقیق نشان دهنده آن است که توسعه گردشگری در روستای گازرخان باعث گسترش الگوهای فرهنگی آنان، ایجاد تغییرات فرهنگی در روستائیان در

زمینه‌های مختلفی همچون نوع پوشش، گویش محلی و ... و همچنین موجب کم رنگ شدن برخی جاذبه‌های فرهنگی در سطح منطقه شده است. همچنین بروز تعارض و تضاد بین افراد بومی منطقه به دلیل توزیع ناعادلانه منافع حاصل از گردشگری بین روستائیان، از دیگر آسیب‌های ناشی از توسعه گردشگری در این منطقه است.

آمار (۱۳۹۲)، در پژوهشی به آسیب‌شناسی «توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی دهستان دیلمان شهرستان سیاهکل در استان گیلان» پرداخته است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که این منطقه با وجود آنکه فاقد امکانات لازم برای توسعه گردشگری بوده است، ولی در سال‌های اخیر مورد هجوم گردشگران قرار گرفته که این موضوع تبعات منفی فراوانی برای این منطقه به وجود آورده است. از جمله مهم‌ترین آسیب‌های ناشی از توسعه گردشگری در این منطقه می‌توان به آلودگی‌های شدید زیست‌محیطی، تغییر کاربری اراضی به‌طور گسترده، ساخت‌وسازهای بی‌رویه و عدم مدیریت مناسب در جهت توسعه گردشگری اشاره کرد.

فصلنامه علمی - پژوهشی

پژوهش‌های انجام شده در خارج

۱۶۰

پارک^۱ و استوکواسکی^۲ (۲۰۰۹)، در تحقیقی به مطالعه «نظریه اختلال‌های اجتماعی و جرم و جنایت در جوامع روستایی: تحقیقی در زمینه رشد گردشگری»، پرداخته‌اند. این تحقیق که در جامعه روستایی کلرادو^۳ انجام گرفته، نشان داده است که بین رشد سریع گردشگری در جامعه و افزایش گوناگون جرم و جنایت رابطه معناداری وجود دارد.

یهه لانگ^۴ (۲۰۱۰)، در تحقیقی تحت عنوان «بررسی آثار اجتماعی گردشگری در جزیره هینان^۵، به این نتیجه دست یافته است که توسعه گردشگری در این جزیره از سال ۱۹۹۰ آغاز شده و این ارهبرد تغییراتی را اعم از مثبت و منفی در آنجا به وجود آورده است. در این جزیره موفقیت معمولاً با رشد اقتصادی ارزیابی می‌شود و از آثار

دوره هشتم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۴

1. Park
2. Stokowski
3. Colorado
4. Yihe Long
5. Hynan

منفی آن بر هینان اغلب چشم پوشی شده است. این مطالعه با هدف بررسی آثاری که گردشگران با ورود خود به مقصد گردشگری بر جای گذاشته‌اند و از طریق تجزیه و تحلیل عمیق زندگی ساکنان جزیره هینان انجام شده است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان‌دهنده آن است که اگرچه ورود گردشگران باعث رونق اقتصادی آنجا شده است، اما در عین حال پیامدهای منفی‌ای همچون نمایشی و کالایی شدن فرهنگ گردشگران، جابه‌جایی‌های بیش‌ازحد برای بومیان، وابستگی بیش‌ازحد به صنعت گردشگری، افزایش نسبی جرم و جنایت، فحشا و به‌تبع آن شیوع بیماری‌هایی مانند ایدز، رواج مصرف مواد مخدر و... را در پی داشته است.

مور^۱ و همکاران (۲۰۱۳)، در پژوهشی به مطالعه آثار و پیامدهای منفی ناشی از رشد گردشگری و افزایش حضور گردشگران در کشورهای حوزه دریای کارائیب پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان‌دهنده این نکته است که افزایش حضور گردشگران دارای آثار منفی‌ای همچون افزایش میزان سروصدا و آلودگی صوتی، افزایش ترافیک، گسترش جرم و جنایت، ازدحام بیش‌ازحد در مناطق شهری و افزایش قیمت مواد غذایی برای این گروه از کشورها است که مشکلات عدیده‌ای را برای این جوامع به وجود آورده است.

مبانی نظری

از آنجایی که گردشگری مقوله‌ای اجتماعی است، توجه جامعه‌شناسان را به خود جلب کرده است (حیدری، ۱۳۸۹: ۳۸). این علم سرچشمه گردشگری را در اروپا می‌داند و آن را مطالعه می‌کند؛ زیرا مناطق اروپایی اولین مناطقی هستند که تأثیرات توده‌ای گردشگری را تجربه کرده‌اند (کوهن^۲، ۱۹۸۴: ۳۷۳). جامعه‌شناسی گردشگری، تخصصی نوظهور است که به مطالعه انگیزه‌ها، نقش‌ها، مناسبات و نهادهای گردشگری و اثراتی که این پدیده در جامعه میزبان بر جای می‌گذارد، می‌پردازد (آپوستولوپولوس^۳، ۱۳۸۸: ۷۳).

1. Moore
2. Cohen
3. Apostoloupolus

نظریه‌های جامعه‌شناسی آسیب‌های اجتماعی

این دیدگاه‌ها در تبیین خود بر نقش مهم و اساسی محیط اجتماعی تأکید می‌کنند و شکل‌گیری رفتارهای انحرافی را به اموری چون، ساخت اجتماعی که بر افراد جامعه احاطه دارد و شرایط و موقعیت‌های اجتماعی که فرد در آنها قرار می‌گیرد و همچنین گروه‌هایی که فرد به آنها تعلق دارد، نسبت می‌دهند. دیدگاه‌های جامعه‌شناختی، کجروی را محصول نیروهای اجتماعی یا فرهنگی‌ای معرفی می‌کنند که خارج از هر فرد خاص قرار دارد و پیش از هر کنش انحرافی وجود دارد. تبیین‌های جامعه‌شناختی به جای تأکید بر تفاوت‌های فردی - چنانکه در دیدگاه‌های زیست‌شناختی و روان‌شناختی وجود دارد - به عوامل گروهی و اجتماعی توجه دارد، و مدعی است که نهادها و مناسبات کلی اجتماعی را باید به‌عنوان یک کل در نظر گرفت و رفتار انحرافی را باید در درون گروه مورد تبیین و تحلیل قرار داد (فرجاد، ۱۳۶۰: ۲۲). به هر تقدیر، نکته‌ اساسی‌ای که تبیین‌های جامعه‌شناختی را از دیدگاه‌های روان‌شناختی و زیست‌شناختی متمایز می‌کند، تأکید این دیدگاه‌ها بر جامعه است و در فرایند نادیده‌گرفتن ارزش‌ها، جامعه را مقصر می‌داند. در ادامه به یکی از مهم‌ترین نظریه‌ها در این حوزه با عنوان **کنترل اجتماعی** به‌طور خلاصه اشاره می‌کنیم:

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۶۲

دوره هشتم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۴

نظریه کنترل اجتماعی تراویس هیرشی^۱

از جمله نظریه‌هایی که در زمینه انحرافات اجتماعی، بحث آسیب‌های اجتماعی ناشی از رشد گردشگری در جامعه میزبان را به نحو شایسته‌ای تبیین می‌کند، نظریه کنترل اجتماعی هیرشی است. نظریه کنترل بزهکاری، برخلاف نظریات معاصران هیرشی که بیشتر ماهیت روان‌شناختی داشتند، عمدتاً یک نظریه جامعه‌شناختی است (لیلی^۲ و همکاران، ۱۹۹۵: ۹۷). این نظریه علت اصلی کجرفتاری را نبود کنترل اجتماعی می‌داند. بر این اساس، کجرفتاری اشخاص، بیش از آنکه ناشی از نیروهای محرک به سوی نابهنجاری باشد، محصول عدم ممانعت است (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۵۱). نظریه‌های کنترل «اجتماعی»، بزه و بزهکاری را به متغیرهای جامعه‌شناختی عادی (مثلاً ساختارهای خانواده، آموزش و ...) نسبت می‌دهند. نظریه‌پردازان این حوزه، به جای

1. Travis Hirschi
2. Lilly

طرح این پرسش نمونه‌ای جرم‌شناسانه یعنی «چه عواملی افراد را مجرم می‌کند؟»، در داشتن این باور مشترک هستند که رفتار انحرافی، چیزی مورد انتظار است. به گفته آنها، آنچه باید تشریح شود این است که «چرا مردم از قوانین پیروی می‌کنند» (ویلیامز^۱ و مک شین^۲، ۱۳۸۶: ۱۹۹). دیدگاه نظارت اجتماعی بر این عقیده است که افراد اصولاً دارای قابلیت بهنجار بودن یا نابهنجار بودن هستند. نکته اصلی این است که جامعه چه رفتاری با فرد داشته باشد. رفتار بهنجار یا نابهنجار تنها در درون جامعه دارای معنی است و هر جامعه‌ای سعی می‌کند که هنجارهای خود را بر فرد تحمیل کند. هیرشی بر این اعتقاد است که کج رفتاری زمانی واقع می‌شود که پیوند میان فرد و جامعه ضعیف باشد یا گسسته شود (ممتاز، ۱۳۸۷: ۱۲۰-۱۱۹).

هیرشی دقت زیادی به خرج داده است که نارسایی دیگر نظریات معاصر را قبل از معرفی نظریه خود در زمینه بزهکاری توضیح دهد. وی به جای آنکه بر شخصیت فرد به عنوان منبع رفتار مجرمانه تکیه کند، بر روی نقش روابط اجتماعی‌ای تمرکز کرد که به آنها پیوندها و علقه‌های اجتماعی می‌گفت (هیرشی، ۱۹۶۹: ۱۶). فرضیه اساسی نظریه کنترل این است که بیشتر مردم، هم به واسطه کنترل درونی و هم به خاطر کنترل‌های بیرونی، با ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی هم‌نوایی می‌کنند. این فرضیه نشان می‌دهد که نظریه کنترل برخلاف بسیاری از نظریه‌های انحراف، تمایلی به یافتن انگیزه‌های رفتار انحرافی ندارد؛ بلکه بیشتر به «وضعیتی» توجه دارد که در آن کنترل‌های اجتماعی در هم می‌شکنند و مردم برای انجام رفتارهای انحرافی آزادی عمل بیشتری به دست می‌آورند. بنابراین در نظریه کنترل، جست و جوی منبع انگیزه مردم در ارتکاب جرم اهمیت چندانی ندارد، بلکه این منابع کنترل است که باید دقیقاً مورد بررسی قرار گیرد؛ چون کجروی نتیجه نارسایی کنترل‌های اجتماعی [رسمی و غیررسمی] است (طالبان، ۱۳۸۰: ۱۰۲).

هیرشی، قیود اجتماعی را از این نظر که دارای چهار عامل یا بُعد هستند متمایز می‌کند. این ابعاد عبارت‌اند از: پیوستگی^۳، درگیر بودن^۴، تعهد^۵ و اعتقاد^۶. در این حال،

1. Williams
2. McShane
3. attachment
4. involvement
5. commitment
6. belief

مهم‌ترین عامل همان «پیوستگی» است. میزان قدرت پیوستگی‌ها یا گره‌هایی که فرد به افراد مهم دیگر (والدین، دوستان یا مدل‌های نقش) یا به نهادها (مدرسه، باشگاه‌ها) دارد، می‌تواند مانع انحراف شود. پیوستگی برای ایجاد تطابق حتی وقتی که آن دیگران، خود منحرف هستند، مهم است. دومین مورد یعنی «درگیر بودن» به معنای درجه فعالیت (زمان و انرژی) مناسب برای رفتار رایج یا غیررایج است. آنانی که اغلب درگیر فعالیت‌های رایج هستند، وقت کمتری برای درگیر شدن در انحراف دارند. «تعهد» ارائه‌کننده میزانی از سرمایه‌گذاری است که فرد پیش‌تر در جامعه عادی انجام داده است. این سرمایه‌گذاری می‌تواند اشکالی نظیر میزان تحصیلات، شهرت خوب یا ایجاد یک کار تجاری را شامل شود. آنانی که از نظر تعهد به جامعه عادی دارای مشکل هستند، اگر به واسطه درگیر شدن در رفتار انحرافی دستگیر شوند، چیز بیشتری را از دست خواهند داد. آخرین عامل یعنی «اعتقاد»، در واقع نوعی قدردانی از قواعد جامعه به دلیل عادلانه بودن آنهاست؛ یعنی فرد به آن قواعد و هنجارها احترام می‌گذارد و نوعی تعهد اخلاقی به پیروی از آنها را احساس می‌کند. در اینجا عنصر اساسی، احترامی است که برای نظام ارزشی مشترک وجود دارد (ویلیامز و مک‌شین، ۱۳۸۶: ۲۱۰-۲۰۹).

در جامعه‌ای که همبستگی اجتماعی قوی است، اعضای آن احتمالاً با ارزش‌ها و هنجارهای مشترک هم‌نوا می‌شوند [جامعه مبدأ گردشگران]؛ ولی در جامعه‌ای که همبستگی‌های میان اعضا ضعیف است [جامعه مقصد گردشگران] احتمال بیشتری وجود دارد که مردم منحرف شوند. نظریه نوین کنترل نیز بر چنین بینشی تکیه دارد؛ زیرا بیان می‌کند که «کسانی که با اجتماع خود همبستگی دارند تمایل به تبعیت از مقررات آن دارند، در حالی که کسانی که از اجتماع خود بریده‌اند [به هر دلیلی از جمله به قصد گردشگری]، ممکن است تمایل به نقض آن مقررات داشته باشند» (رابرتسون، ۱۳۷۲: ۷۵). هرچه درجه وابستگی فرد به خانواده، محیط و نهادهایش بیشتر باشد، شخص کمتر مشغول اعمال منحرفانه می‌شود. همچنین در خصوص احساس وظیفه و تعهد و پذیرفتن هدف‌های قراردادی کل جامعه باید گفت که هرچه احساس وظیفه فرد در قبال جامعه بیشتر باشد، سهم بیشتری از زندگی اجتماعی می‌برد و احتمال ارتکاب جرم توسط چنین شخصی کمتر می‌شود، چون تعهدات اجتماعی مانع کجروی او می‌شود. با توجه به نظریه

کنترل اجتماعی، از آنجایی که گردشگران تعلق خاطری به جامعه مقصد گردشگری ندارند، احتمال انجام رفتارهایی مغایر با ارزش‌های جامعه بیشتر می‌شود؛ زیرا این افراد فقط برای مدت کوتاهی در شهر مقصد گردشگری حضور دارند و بنابراین هیچ تعلق خاطری به شهر و آداب، رسوم و فرهنگ آن ندارند و همین امر احتمال بروز رفتارهای مغایر با ارزش‌های جامعه را از سوی گردشگران بیشتر می‌کند.

فردی که به فعالیت‌های متعارف در زندگی روزمره متعهد باشد، به‌منظور حفظ موقعیتی که با کوشش برای خود به دست آورده است، کج‌رفتاری نمی‌کند و خود را به خطر نمی‌اندازد (ستوده، ۱۳۸۱: ۱۲۰). گمنامی و ناشناس بودن گردشگران فرصتی را برای آنها فراهم می‌کند که به دور از کنترل و فشار اجتماعی موجود در جامعه دست به اعمال انحرافی بزنند. از سوی دیگر در فعالیت‌های اجتماعی نیز کمتر مشارکت می‌کنند. درگیری در امور زندگی روزمره وقت زیادی نیاز دارد و خود باعث درگیر شدن رفتار می‌شود. افراد بیکار وقت بیشتری برای هنجارشکنی دارند، در حالی که کسی که کار می‌کند وقت و انرژی اضافی برای ارتکاب جرایم را ندارد (ستوده، ۱۳۸۱: ۱۲۲). به نظر می‌رسد که گردشگران از اوقات فراغت بیشتری نسبت به دیگر افراد جامعه برخوردارند که این موضوع باعث می‌شود تا وقت بیشتری را نیز برای هنجارشکنی و تخلف از قانون داشته باشند و در نتیجه دست زدن به انواع اعمال انحرافی و مجرمانه در نزد ایشان بیشتر مشاهده می‌شود.

نظریه کنترل مستقیماً می‌پرسد که علت هم‌نوایی چیست، زیرا آنچه موجب کج‌رفتاری است فقدان همان چیزی است که باعث هم‌نوایی می‌شود. پاسخی که به این سؤال مهم داده شده است، این است که آنچه موجب هم‌نوایی می‌شود اعمال کنترل اجتماعی بر افراد است که جلوی کج‌رفتاری را می‌گیرد. بنابراین فقدان یا ضعف کنترل اجتماعی علت اصلی کج‌رفتاری است (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۵۲). نظریه کنترل دو شیوه را برای کنترل اجتماعی و بازداشتن افراد جامعه از انحراف و کج‌رفتاری به ما معرفی کرده است: ۱- کنترل اجتماعی غیررسمی که از سوی جامعه‌ای که فرد در آن زندگی می‌کند و غالباً از سوی اعضای خانواده، دوستان، بستگان و آشنایان بر فرد اعمال می‌شود. این نوع از کنترل از انعطاف ضمنی برخوردار است و مانع از بروز رفتارهای انحرافی در افراد می‌گردد و ۲- کنترل اجتماعی رسمی و قانونی که از سوی

نهادهای و ارگان‌های رسمی و دولتی که برای کنترل اعمال مجرمانه و انحرافی افراد جامعه به وجود آمده‌اند، اعمال می‌شود. این نوع کنترل از شدت بیشتری نسبت به گونه نخست برخوردار است و بیشتر در مواردی که انحراف از هنجارها و ارزش‌های جامعه بسیار شدید باشد، مورد استفاده قرار می‌گیرد. وظیفه اصلی اجرای این نوع کنترل بر عهده نهادهایی مثل نیروی انتظامی، دادگاه‌ها و ... است که هدف اصلی‌شان پیشگیری از وقوع جرم، بزه و رفتارهای انحرافی و آسیب‌زننده در سطح جامعه است، و در صورت بروز آن تنبیه و مجازات خاطیان و افرادی است که هنجارهای جامعه را زیر پا گذاشته و مرتکب انحراف شده‌اند. در ادامه به سازوکارهای اجرایی این دو نوع کنترل اجتماعی می‌پردازیم:

کنترل اجتماعی غیررسمی

شرمنده‌سازی نوعی ابراز عدم تأیید اجتماعی رفتاری خاص، برای تحریک ندامت در شخص خلافکار است. بریتویت^۱ از دو نوع شرمنده‌سازی صحبت می‌کند: (۱) شرمنده‌سازی جداکننده که طی آن کج‌رفتار، مجازات، بدنام، طرد و در نتیجه از جامعه هم‌نویان تبعید می‌شود و (۲) شرمنده‌سازی پیونددهنده که ضمن اعلام درک احساس کج‌رفتار و نادیده‌گرفتن تخلف وی و حتی ابراز احترام به او، نوعی احساس تقصیر در او ایجاد کرده، (فرض شده که) نهایتاً او را از ادامه کج‌رفتاری بازمی‌دارد و از بازگشت او به جمع هم‌نویان استقبال می‌کند (صدیق سروستانی، ۱۳۸۹: ۵۴-۵۳). نظریه کنترل اجتماعی می‌تواند بهترین نظریه برای تشریح اشکال کمتر جدی بزهکاری باشد. به دلیل وجود زمینه‌های این نظریه در عرصه مطالعات مربوط به اعترافات شخصی مجرمان که به‌طور سنتی بر اشکال کمتر جدی رفتار مجرمانه متمرکز است، نظریه کنترل اجتماعی به بهترین شکل برای متعادل کردن بزهکاری افراد کم‌سن و سال به کار می‌آید. مسئله دیگر در مورد رابطه عامل پیوستگی با بزهکاری است. رابطه پیش‌بینی شده چنین می‌گوید که هر نوع پیوستگی به دیگران باید موجب کاهش بزهکاری شود. تحقیق شخصی هیرشی به وجود رابطه‌ای مثبت میان بزهکاران و دوستان رسید؛ یعنی مجرمان با گروه‌های دوستان مجرم پیوستگی دارند (ویلیامز و مک‌شین، ۱۳۸۶: ۲۱۷-۲۱۶).

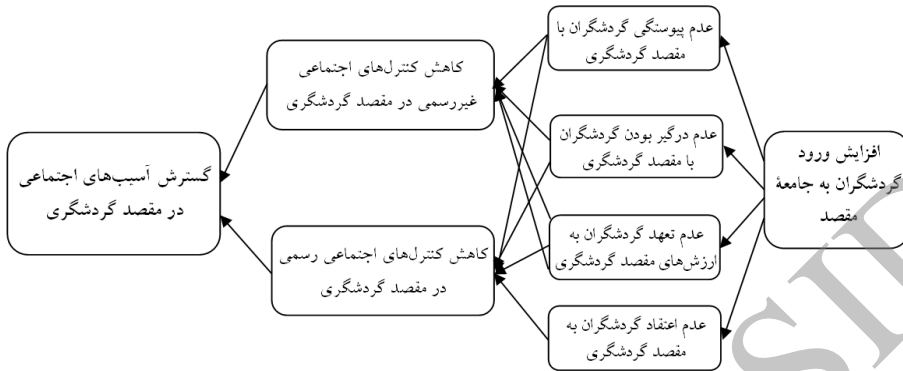
کنترل اجتماعی رسمی و قانونی

این نوع کنترل بر اعمال کنترل اجتماعی رسمی توسط قضات و سایر عوامل اجرای قانون تأکید دارد. فرض اصلی در این نظریه این است که انسان‌ها اساساً عقلانی عمل و در مورد ارتکاب هر نوع کجرفتاری تحلیل داده- ستانده می‌کنند و چنانچه هزینه ارتکاب بیش از منفعت آن باشد، از کجرفتاری خودداری خواهند کرد. بنابراین مجازات - یعنی کنترل اجتماعی از طریق بازداشت، محاکمه، زندان و یا اعدام مجرم، مانع ارتکاب جرم و عدم مجازات، مشوق کجرفتاری می‌شود. البته اعمال مجازات در صورت مراعات میزان «شدت»، «قطعیت» و «سرعت» لازم، هم به صورت عام مؤثر می‌افتد و سبب بازداشتن عامه مردم از ارتکاب جرم می‌شود و هم به شکل خاص عمل می‌کند و شخص کجرفتار را از ادامه کجرفتاری بازمی‌دارد. فرض این نظریه این است که هرچه شدت، قطعیت و سرعت اعمال مجازات بیشتر باشد، قدرت بازدارندگی آن نیز بیشتر خواهد بود (صدیق سروسستانی، ۱۳۸۹: ۵۵-۵۴). البته در خصوص کنترل اجتماعی رسمی باید به این نکته مهم و اساسی توجه داشت که تقویت نظارت اجتماعی با در نظر گرفتن امکانات تکنولوژیک معاصر می‌تواند به معنی کاهش شدید آزادی‌های فردی و نظارت بر تمامی ابعاد زندگی خصوصی افراد باشد؛ به طوری که در بیشتر کشورهای پیشرفته صنعتی، این مسئله امروزه یک بحث مهم است که تا چه حد نظام نظارت اجتماعی مجاز است که از ابزار تکنولوژیک برای کنترل زندگی خصوصی افراد استفاده کند. بدون شک این امکان از نظر ابراز تکنولوژیک مثل دوربین‌های مخفی، وسایل استراق سمع و غیره کاملاً آسان است. اما خطر تبدیل جامعه به یک نظام پلیسی نیز قابل تأمل است (ممتاز، ۱۳۸۷: ۱۲۸).

موضوعی که نظریه کنترل اجتماعی به خوبی تبیین می‌کند این است که با ورود تعداد زیاد گردشگران به شهر همدان و قرار گرفتن شهر همدان در زمره کلان‌شهرها با جمعیتی مترکم، ما با کاهش هر دو نوع کنترل اجتماعی بر گردشگران و به خصوص کاهش شدیدتر کنترل اجتماعی غیررسمی، به علت دوری گردشگران از جامعه مبدأ و گمنامی ناشی از آن و گه‌گاه نیز با کاهش کنترل اجتماعی رسمی و نادیده گرفتن رفتارهای انحرافی به دلیل مقطعی بودن انحراف، توجیه منافع اقتصادی ناشی از حضور گردشگران، میهمان‌نوازی مسئولان مربوط و... مواجه هستیم که این موضوع باعث پدید آمدن آسیب‌های اجتماعی گوناگونی در جامعه مقصد گردشگران (شهرستان همدان) شده است.

مدل تحلیلی پژوهش

نمودار ۱. الگوی نظری روابط علی میان متغیرهای مستقل و متغیر وابسته، گسترش آسیب‌های اجتماعی

فرضیه‌های پژوهش

۱. به نظر می‌رسد که بر اساس نگرش شهروندان، بین رشد آسیب‌های اجتماعی و توسعه گردشگری در شهر همدان رابطه وجود دارد.
۲. به نظر می‌رسد که بین نگرش شهروندان عادی با نگرش افراد وابسته به فعالیت‌های گردشگری در مورد رشد آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری تفاوت معناداری وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

در این تحقیق از روش‌های توصیفی و تحلیلی از نوع پیمایشی استفاده شده است. بدین منظور کل جامعه آماری به دو گروه مجزا شامل ساکنان محلی و کسبه‌ای که به فعالیت‌های گردشگری وابسته‌اند، تقسیم شد. همچنین در این تحقیق از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده با ترکیبی از افراد زن و مرد در طیف سنی هجده سال و بالاتر استفاده شده است. بر این اساس، نمونه آماری مورد مطالعه بر اساس فرمول کوکران^۱ (رفیع‌پور، ۱۳۸۳: ۳۸۳) چهارصد نفر برآورد شده است، که به صورت

1. Cochran

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۶۸

دوره هشتم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۴

مساوی حجم هر دو گروه مورد مطالعه، یعنی ساکنان عادی محلی دویست نفر و افراد وابسته به فعالیت‌های گردشگری هم دویست نفر تعیین گردید. برای گردآوری داده‌ها از پرسش‌نامه محقق‌ساخته در قالب طیف لیکرت استفاده شده است. در این پژوهش برای بررسی میزان پایایی^۱ سؤالات پرسش‌نامه از ضریب آلفای کرونباخ که مبتنی بر همبستگی گویه‌ای است و ضریب روایی کل طیف را مشخص می‌کند، استفاده شده که میزان ضریب آن (۰/۸۳) است. همچنین برای تعیین اعتبار سؤالات (پرسش‌نامه) از روش اعتبار صوری که نوعی اعتبار محتوایی است، استفاده شده است. منظور از اعتبار صوری میزان توافق متخصصان یک امر، با یک شاخص یا معیار است (ساروخانی، ۱۳۸۵: ۲۸۷). بدین منظور از نظریات متخصصان و کارشناسان مربوط در خصوص منطبق بودن محتوای سؤالات با ویژگی‌های مورد انتظار استفاده شده است (دواس^۲، ۱۳۸۶: ۶۴). تجزیه و تحلیل داده‌ها در دو بخش توصیفی و تحلیلی انجام گرفته که در قالب جداول توصیفی، میانگین اندازه متغیرهای کمی و آزمون‌های همبستگی و آزمون T تک‌نمونه‌ای استفاده شده است.

تعاریف نظری و عملیاتی مفاهیم و اصطلاحات

آسیب‌های اجتماعی (متغیر وابسته)

تعریف نظری: آسیب‌های اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی رسمی و غیررسمی جامعه قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبه‌رو می‌شود (سهراب زاده: ۱۳۸۸: ۱۵؛ به نقل از عبداللهی، ۱۳۸۳).

تعریف عملیاتی: در تعریف عملیاتی آسیب‌های اجتماعی و برای سنجش این مفهوم در مقاله حاضر، از هفده گویه استفاده شده است که شامل: ۱- رواج و گسترش خرافه‌گرایی (رمالی، طالع‌بینی و...)، ۲- خرید و فروش حیوانات خانگی (سگ، سنجاب و...)، ۳- خرید و فروش و مصرف قرص‌های روان‌گردان صنعتی (اکس و...)، ۴- خرید و فروش سلاح‌های سرد (چاقو، قمه، پنجه‌بوکس و...)، ۵- رواج و گسترش بدحجابی (آرایش‌های

1. reliability
2. Dewas

زننده، لباس‌های بدن‌نما و...، ۶- رشد جریان‌ات انحرافی (شیطان‌پرستی و...)، ۷- فروش اقلام ضدفرهنگی (فیلم‌های مستهجن، و...)، ۸- افزایش و رواج تکدی‌گری، ۹- افزایش مزاحمت برای بانوان، ۱۰- افزایش حضور اراذل و اوباش، ۱۱- افزایش سرقت، ۱۲- افزایش رانندگی‌های خطرناک، ۱۳- افزایش نزاع‌های خیابانی، ۱۴- خرید، فروش و مصرف مواد مخدر سنتی (تریاک، شیر و...)، ۱۵- رواج قماربازی، ۱۶- افزایش و رواج روسپی‌گری و ۱۷- خرید، فروش و مصرف مشروبات الکلی) است. تمامی گویه‌ها بر اساس طیف لیکرت تنظیم، و برای هر گویه پنج پاسخ (۱- خیلی زیاد، ۲- زیاد، ۳- تا حدودی، ۴- کم و ۵- خیلی کم) در نظر گرفته شده است.

گردشگری (متغیر مستقل)

تعریف گردشگری از سوی انجمن گردشگری بریتانیا اینگونه است: حرکت کوتاه‌مدت مردم به مقصدهایی خارج از مکان‌هایی است که به طور معمول در آن اقامت دارند و کار می‌کنند، همچنین شامل فعالیت‌هایی که طی اقامتشان در این مقصد انجام می‌دهند و حرکت به هر منظوری از جمله بازدید روزانه یا سیاحت نیز می‌شود (اردستانی، ۱۳۸۷: ۱۳۰).

رشد و توسعه فعالیت‌های گردشگری

تعریف نظری: افزایش حضور گردشگران در یک منطقه در یک دوره زمانی و به دنبال آن افزایش زمینه‌های شغلی و درآمد برای بومیان و وابستگی اقتصادی و غیراقتصادی بومیان به بخش گردشگری مد نظر محققان است.

تعریف عملیاتی: در تعریف عملیاتی مفهوم رشد و توسعه فعالیت‌های گردشگری و برای سنجش آن از یک پرسش‌نامه پنج‌گویه‌ای شامل ۱- میزان حضور گردشگران در شهر همدان تا چه حد بوده است؟ ۲- تا چه حد اقتصاد صنعت گردشگری در شهر همدان برای ساکنان بومی دارای فایده بوده است؟ ۳- تا چه حد در اثر رشد و توسعه گردشگری فعالیت‌ها و خدمات (مثل تعداد مغازه‌ها، هتل‌ها، رستوران‌ها، امکانات رفاهی و...) در شهر همدان افزایش یافته است؟ ۴- تا چه حد توسعه گردشگری در شهر همدان ایجاد اشتغال کرده است؟ و ۵- تا چه حد درآمد شما به فعالیت‌های

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۷۰

دوره هشتم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۴

گردشگری وابسته است؟ استفاده شده است که تمامی گویه‌ها بر اساس طیف لیکرت تنظیم، و برای هر گویه پنج پاسخ (۱- خیلی زیاد، ۲- زیاد، ۳- تا حدودی، ۴- کم و ۵- خیلی کم) در نظر گرفته شده است.

شاغلان مرتبط با صنعت گردشگری

مشاغل مرتبط با گردشگری ترکیبی از فعالیت‌ها، خدمات و صنایعی هستند که در بخش‌های حمل‌ونقل، واحدهای اقامتی، واحدهای پذیرایی، مغازه‌ها، تفریحگاه‌ها، تسهیلات، و دیگر خدمات پذیرایی، تجربه سفر را برای افراد یا گروه‌ها فراهم می‌کند (گولدنر^۱ و ریچی^۲، ۲۰۰۳: ۵؛ به نقل از میرزایی، ۱۳۸۸: ۶۲). شاغلان مرتبط با صنعت گردشگری هم افرادی هستند که در مشاغل مذکور به صورت مستقیم یا غیرمستقیم مشغول به فعالیت هستند.

شهروندان عادی

شامل تمام شهروندانی است که مشاغل ایشان هیچ ارتباط مشخصی با صنعت گردشگری ندارد.

یافته‌های توصیفی پژوهش

در این قسمت متغیرهای زمینه‌ای که ویژگی‌های فردی و اجتماعی پاسخگویان بر حسب جنس، سن، میزان تحصیلات، شغل، و طبقه اجتماعی - اقتصادی را مشخص می‌کند، مورد بررسی و توصیف قرار داده می‌شوند.

نتایج حاصل از پژوهش در خصوص متغیر جنسیت نشان می‌دهد که ۶۳/۷ درصد از پاسخگویان مرد و ۳۶/۳ درصد از آنها را نیز زنان تشکیل می‌دهند. نتایج حاصل از پژوهش در خصوص متغیر سن نشان می‌دهد که پاسخگویان در رده سنی ۱۸ تا ۶۴ سال هستند و میانگین سن پاسخگویان ۳۴/۳ سال است. در مورد سطح تحصیلات، ۵/۵ درصد ابتدایی، ۹/۵ درصد راهنمایی، ۱۲/۸ درصد دیپلم، ۱۰ درصد فوق‌دیپلم، ۳۵

1. Goeldner
2. Richie

درصد لیسانس و ۲۷/۳ درصد فوق لیسانس و دکتری بوده‌اند. در مورد وضعیت اشتغال پاسخگویان می‌توان گفت که ۷/۳ درصد خانه‌دار، ۷/۱ درصد شغل آزاد، ۷۱/۱ درصد کارمند و کارگر بخش دولتی و خصوصی و ۱۴/۲ درصد نیز در حال تحصیل هستند. طبقه اجتماعی-اقتصادی‌ای که پاسخ‌گویان خود را متعلق به آن دانسته‌اند از این قرار است: ۱۰ درصد خود را جزو اقشار پایین جامعه می‌دانند، ۷/۱ درصد متوسط روبه پایین، ۴۶/۱ درصد متوسط، ۲۱/۱ درصد متوسط روبه بالا و ۱۵/۸ درصد نیز خود را متعلق به طبقه بالای جامعه می‌دانند. در مجموع می‌توان بیان داشت که بیشترین درصد پاسخگویان (شهروندان همدان) خود را متعلق به قشر متوسط جامعه می‌دانند.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

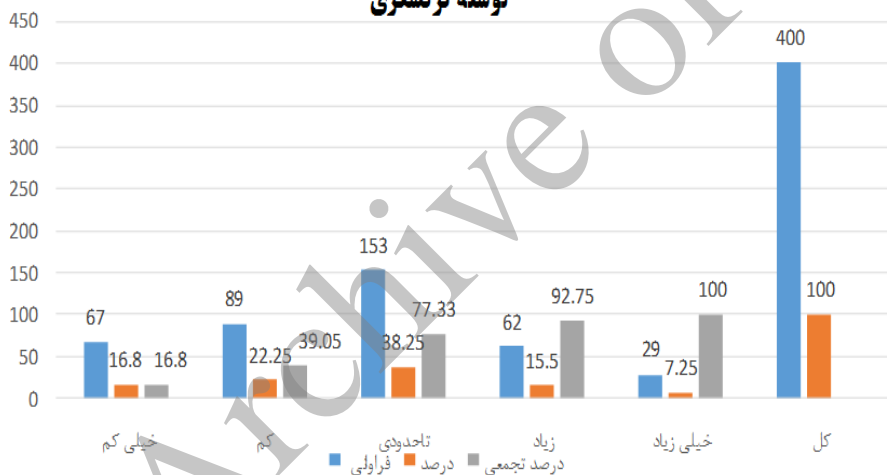

فصلنامه علمی- پژوهشی

۱۷۲

دوره هشتم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۴

توسعه گردشگری

نمودار ۲. توزیع فراوانی و درصد نظر پاسخگویان بر حسب میزان رشد و توسعه گردشگری در شهر همدان

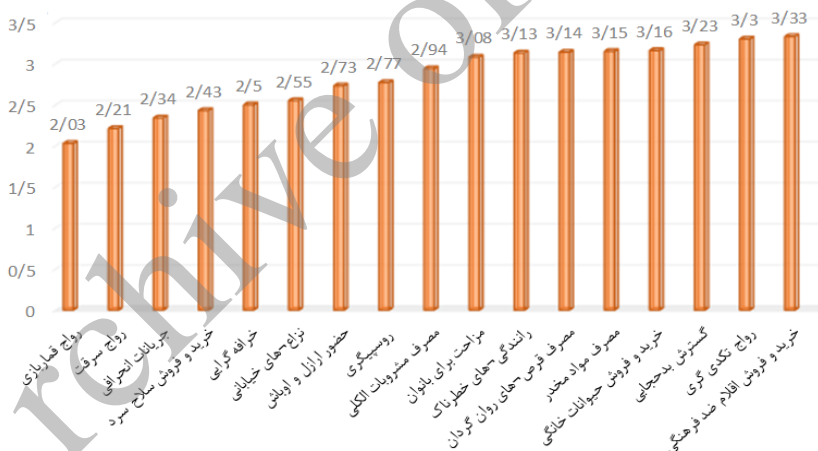
نمودار شماره ۲، نگرش پاسخگویان را به میزان رشد و توسعه گردشگری در شهر همدان نشان می‌دهد. طبق داده‌های نمودار فوق، ۳۸ درصد از شهروندان میزان رشد و توسعه گردشگری در شهر همدان را کم و خیلی کم ارزیابی کرده‌اند، ۳۸/۲۵ درصد متوسط و ۲۲/۸ درصد نیز میزان آن را زیاد و خیلی زیاد می‌دانند.

جدول ۱. بررسی وضعیت توسعه گردشگری با آزمون T تک نمونه‌ای

توسعه گردشگری در شهر همدان	تعداد	میانگین مورد انتظار	میانگین مشاهده شده	اختلاف میانگین	مقدار T	سطح معنی داری
	۴۰۰	۱۲/۵	۱۴/۳۷	۱/۸۷	۸/۴۷	۰/۰۰

جدول ۱، نشان‌دهنده وضعیت توسعه گردشگری در شهر همدان است. با توجه به اینکه میانگین به دست آمده (۱۴/۳۷) بیشتر از میانگین مورد انتظار (۱۲/۵) بوده، در نتیجه گردشگری در شهر همدان توسعه یافته است. اختلاف میانگین به دست آمده و مورد انتظار ۱/۸۷ است. سطح معنی داری به دست آمده نیز برابر با (sig= 0/000) است و با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان بیان داشت که گردشگری در شهر همدان توسعه یافته است.

آسیب‌های اجتماعی
میانگین از ۵

نمودار ۳. میانگین نظر پاسخگویان در مورد هر یک از آسیب‌های اجتماعی ناشی از حضور گردشگران

آسیب‌های اجتماعی را می‌توان از جمله پیامدهای منفی حضور گردشگران در یک منطقه دانست. نمودار فوق نشان‌دهنده میانگین نگرش پاسخگویان در مورد رشد شاخص آسیب‌های اجتماعی در شهر همدان است. از جمله آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری می‌توان به مصرف مشروبات الکلی، روسپی‌گری، قماربازی، خرید و فروش مواد مخدر و ... اشاره کرد. از میان آسیب‌های رواج‌یافته از منظر شهروندان همدانی،

توزیع اقلام ضدفرهنگی با میانگین (۳/۳۳ از ۵) بیشترین آسیب اجتماعی و رواج قماربازی با میانگین (۲/۰۴ از ۵) کمترین آسیب اجتماعی بیان شده است. با حس آزاد شدن از کنترل‌های هنجاری، هیجان سفر و تلاش گردشگران برای لذت بردن از محیط‌های مقصد، در کنار شلوغی و ازدحامی که برخی محیط‌های گردشگری به آن دچار هستند، شاهد بالا رفتن آمار توزیع اقلام ضدفرهنگی در منطقه هستیم. از طرفی قماربازی به‌عنوان تفریح و سرگرمی برای گذران اوقات فراغت که اغلب، مسافران در سفر به آن می‌پردازند، گسترش چندانی نداشته است و نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که میانگین رواج قماربازی (۲/۰۴ از ۵) در این شهر پایین‌تر از سایر آسیب‌های اجتماعی بوده است.

جدول ۲. توزیع نگرش جامعهٔ میزبان در مورد میزان آسیب‌های اجتماعی در شهر همدان

میزان	خیلی کم	کم	تا حدودی	زیاد	خیلی زیاد	کل
تعداد	۸۴	۶۲	۱۲۵	۸۰	۴۹	۴۰۰
درصد	۲۱/۰	۱۵/۵	۳۱/۳	۲۰/۰	۱۲/۳	۱۰۰
میانگین از ۵	۲/۸۷					

طبق جدول ۲ نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که ۳۶/۵ درصد از پاسخگویان میزان آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعهٔ گردشگری را در حد کم و خیلی کم، ۳۱/۳ درصد متوسط و ۳۲/۳ درصد هم آن را در حد زیاد و خیلی زیاد ارزیابی کرده‌اند. با توجه به نتایج به دست آمده، اکثر افراد میزان آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعهٔ گردشگری را در حد کم و خیلی کم بیان داشته‌اند. میانگین آسیب‌های اجتماعی از منظر شهروندان همدانی هم برابر با ۲/۸۷ بوده که کمی بالاتر از سطح متوسط است.

جدول ۳. تفاوت نگرش شهروندان عادی با افراد وابسته به فعالیت‌های گردشگری در مورد رشد

آسیب‌های اجتماعی ناشی از حضور گردشگران

رشد آسیب‌های اجتماعی	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	سطح معنی‌داری
شهروندان عادی	۲۰۰	۳/۲۰	۱/۱۲	۴/۷۳۱	۰/۰۰۰
شاغلان مرتبط با گردشگری	۲۰۰	۲/۶۰	۱/۳۵		

با توجه به نتایج به دست آمده، میانگین نگرش شهروندان عادی در مورد رشد آسیب‌های اجتماعی ناشی از حضور گردشگران برابر با $3/20$ و میانگین نگرش کسبه برابر با $2/60$ بوده است. مقدار T به دست آمده برابر با $4/73$ و سطح معنی‌داری نیز کوچکتر از $0/05$ بوده که نشان‌دهنده تفاوت معنی‌دار بین نگرش شهروندان عادی و افراد وابسته به فعالیت‌های گردشگری است. با توجه به میانگین به دست آمده در بین دو گروه از افراد می‌توان بیان داشت که شهروندان عادی میزان آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری را بیشتر از افراد وابسته به فعالیت‌های گردشگری بیان کرده‌اند. افراد وابسته به فعالیت‌های گردشگری به دلیل سود حاصل از توسعه گردشگری به پیامدهای منفی و آسیب‌های اجتماعی ناشی از حضور گردشگران توجه چندانی ندارند و کمتر به آن اهمیت می‌دهند و به همین دلیل نسبت به سایر مردم نگرش متفاوتی به توسعه گردشگری دارند. ولی سایر شهروندان که سود چندانی از توسعه گردشگری عایدشان نمی‌شود به جنبه‌های منفی گردشگری توجه بیشتری می‌کنند و حضور گردشگران در جامعه را بیشتر دارای پیامدهای منفی می‌دانند. بنابراین تفاوت نگرش دو گروه از افراد را می‌توان تا حدود نسبتاً زیادی ناشی از تفاوت سود و منافع اقتصادی حاصل از توسعه گردشگری دانست.

جدول ۴. آزمون همبستگی پیرسون بین توسعه گردشگری و آسیب‌های اجتماعی ناشی از حضور گردشگران در شهر همدان

توسعه گردشگری	تعداد	شدت رابطه	سطح معنی‌داری
آسیب‌های اجتماعی	۴۰۰	$0/201$	$0/000$

برای بررسی رابطه بین توسعه گردشگری و آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن از منظر شهروندان همدانی از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان‌دهنده آن است که بین گردشگری و آسیب‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. سطح معنی‌داری به دست آمده برابر با $(sig = 0/000)$ است و با 95 درصد اطمینان می‌توان بیان داشت که بین رشد و توسعه گردشگری و آسیب‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. شدت رابطه بین دو متغیر برابر با $0/20$ بوده که نشان‌دهنده رابطه

نسبتاً ضعیف بین دو متغیر است. جهت رابطه مثبت و مستقیم است و این امر بیانگر این نکته است که با افزایش توسعه گردشگری در شهر همدان، آسیب‌های اجتماعی نیز در این شهر افزایش خواهند یافت. رواج آسیب‌های اجتماعی در یک جامعه می‌تواند معلول عوامل مختلفی باشد که از جمله می‌توان به برهم خوردن تعادل موجود در جامعه اشاره کرد. با حضور گردشگران با فرهنگ‌های مختلف در یک جامعه، نظم موجود در جامعه به هم خواهد خورد و در نتیجه آن آسیب‌هایی همچون مصرف مشروبات الکلی، روسپی‌گری، قماربازی، خرید و فروش مواد مخدر و... رواج خواهد یافت. همانگونه که در این تحقیق مشاهده شد از منظر شهروندان همدانی در نتیجه توسعه گردشگری انواع آسیب‌های اجتماعی با درجات متفاوت گسترش یافته است و به‌واسطه بی‌توجهی به رواج آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری صدمات سهمگینی به جامعه میزبان وارد شده است که جبران‌ناپذیر خواهد بود. همانگونه که در تحقیقات پیشین نیز آمده است گردشگران با حضور در جامعه میزبان برای گذران اوقات فراغت، به‌نوعی احساس راحتی و آزادی می‌کنند و معتقدند که جامعه میزبان باید همه‌گونه امکانات را برای راحتی آنها فراهم کند و همین امر به بروز آسیب‌های اجتماعی در جامعه میزبان منتهی می‌شود. گردشگر از پدیده‌ای به نام گمنامی و ناشناخته بودن در جامعه میزبان بهره می‌برد و در نتیجه مرتکب اعمال و رفتاری می‌شود که در جامعه خود مرتکب آنها نمی‌شده است و بدین ترتیب به گسترش رفتارهای مجرمانه و انحرافی در جامعه میزبان می‌پردازد و در نتیجه آمار آسیب‌های اجتماعی در آن منطقه افزایش می‌یابد.

مقایسه نتایج پژوهشی مقاله حاضر با تحقیقات پیشین

یافته‌های حاصل از این پژوهش، نتایج تحقیقات پیشین را تأیید می‌کند. این نتایج حاکی از آن است که افزایش ورود گردشگران به جامعه مقصد سبب به وجود آمدن انواع انحرافات و آسیب‌های گوناگون اجتماعی می‌شود. همچنین نتایج پژوهش حاضر نتایج تحقیقات ضیایی و ترابیان (۱۳۸۹)، رضایی و همکاران (۱۳۹۱)، آمار (۱۳۹۲)، و پژوهش‌های پارک و استوکواسکی (۲۰۰۹)، یهه لانگ (۲۰۱۰) و مور و همکاران (۲۰۱۳) در مورد رابطه رشد گردشگری و افزایش میزان آسیب‌های اجتماعی در جامعه مقصد را تأیید می‌کند. این یافته‌ها نظریه به‌کاررفته (کنترل اجتماعی هیرشی) مبنی بر رابطه بین

کاهش سطح کنترل‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی در جامعه مقصد و افزایش انحرافات اجتماعی گردشگران را نیز تأیید می‌کند.

نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادها

فعالیت گردشگری امروزه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و پویاترین فعالیت‌ها در سطح جهان مطرح است. در دوران ما گردشگری به یک واقعیت اجتماعی و یک فعالیت عظیم اقتصادی تبدیل شده است. پدیده نوین گردشگری که برخاسته از افزایش اوقات فراغت است «به تدریج در تمامی جوامع جهان رسوخ کرده و از جنبه‌های گوناگون» آثار بسیار مثبت یا منفی به بار آورده است. اغلب از مداخله اجتماعی فرهنگی گردشگری به‌عنوان اثر منفی یاد شده است (ناراسایا، ۱۳۹۰: ۴۰).

در این مقاله محققان در پی بررسی تغییر و تحولات به‌وجودآمده در جامعه میزبان از نظر میزان گسترش آسیب‌های اجتماعی بعد از ورود گردشگران به آنجا (شهرستان همدان) بوده‌اند. تأثیرپذیری محیط مقصد از حضور گردشگران به عوامل متعددی بستگی دارد. اول از همه می‌توان به تعداد گردشگرانی که به یک منطقه وارد می‌شوند، اشاره کرد. از آنجایی که گردشگران با اهداف مختلف به یک منطقه وارد می‌شوند، نگاه آنها به مقصد متفاوت است و در نتیجه تأثیرات متفاوتی را در جامعه میزبان از خود برجای می‌گذارند. از طرف دیگر، توانمندی‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه مقصد و یکپارچگی فرهنگی آن نیز در این زمینه تأثیرگذار است. در جوامع با پایه‌های فرهنگی استوار، تأثیرپذیری از فرهنگ میهمان کمتر است، اما هرچه جامعه دچار نابسامانی اقتصادی، بی‌ثباتی سیاسی و گسست‌های اجتماعی بیشتری باشد، تأثیرپذیری آنها از فرهنگ‌های گردشگران بیشتر است (رنجبریان و زاهدی، ۱۳۸۶: ۱۲۳). از جمله اثرات منفی اجتماعی و فرهنگی گردشگری، افزایش میزان جرم و جنایت در فصول گردشگری است. مطالعات موردی محققان در مورد نگرش ساکنان در این خصوص مؤید این مطلب است که ازدحام و شلوغی در جامعه میزبان و از دست رفتن آسایش مردم بومی به‌عنوان یکی از اثرات منفی توسعه گردشگری محسوب می‌شود (علیقلی‌زاده، ۱۳۸۷: ۹۸).

با توجه به نتایج به دست آمده در این تحقیق، گردشگری در شهر همدان نسبتاً توسعه یافته است. در نتیجه ورود گردشگران به شهر همدان و کاهش میزان کنترل اجتماعی رسمی و غیررسمی بر آنها، شاهد بروز انواع رفتارهای انحرافی و آسیب‌های اجتماعی هستیم. از میان آسیب‌های رواج یافته ناشی از رشد و توسعه گردشگری در همدان می‌توان به رشد و افزایش میزان آسیب‌هایی نظیر رواج و گسترش خرافه‌گرایی، خرید و فروش حیوانات خانگی، خرید و فروش و مصرف قرص‌های روان‌گردان صنعتی، خرید و فروش سلاح‌های سرد، رواج و گسترش بدحجابی و... اشاره کرد. با توجه به میانگین به دست آمده در مورد رواج هریک از متغیرهای آسیب اجتماعی، توزیع اقلام ضدفرهنگی با میانگین (۳/۳۳ از ۵) بیشترین و رواج قماربازی با میانگین (۲/۰۴ از ۵) کمترین آسیب اجتماعی ناشی از ورود گردشگران از منظر شهروندان همدان بوده است. همچنین آزمون همبستگی پیرسون نشان‌دهنده رابطه مستقیم معنی‌دار بین توسعه گردشگری و آسیب‌های اجتماعی است. بنابراین با افزایش حضور گردشگران در شهر همدان شاهد افزایش آسیب‌های اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری خواهیم بود.

هیرشی معتقد است که برای بزهکار شدن فرد، نیازی به عوامل انگیزشی نیست؛ تنها عامل مورد نیاز، فقدان کنترل است که به فرد این آزادی را می‌دهد که فواید جرم را نسبت به هزینه‌های آن عمل بزهکارانه سبک - سنگین کند. او با طرح موضوع پیوند اجتماعی بر این اعتقاد است که کجرفتاری زمانی واقع می‌شود که پیوند میان فرد و جامعه ضعیف باشد یا گسسته شود. او بر این عقیده است که افراد اصولاً دارای قابلیت بهنجار بودن یا نابهنجار بودن هستند. نکته اصلی این است که جامعه چه رفتاری با فرد داشته باشد. رفتار بهنجار و نابهنجار تنها در درون جامعه دارای معنی است و هر جامعه‌ای سعی می‌کند که هنجارهای خود را به اعضایش منتقل کند. هنجارها شیوه‌های پذیرفته شده رفتار نزد مردم یک جامعه هستند. تعهد ادامه فرایند جامعه‌پذیری است. جامعه‌پذیری موجب هم‌نوایی می‌شود و یا به‌طور کامل تر و بهتر می‌توان گفت که جامعه‌پذیری نوعی هم‌نوایی داوطلبانه و اختیاری است و اما وقتی هم‌نوایی به‌طور اختیاری صورت نگیرد، سازوکارهای کنترل اجتماعی برای انتقال و تحمیل و اجرای هنجارها و انتظارات اجتماعی به کار گرفته می‌شوند. در واقع در جامعه‌پذیری ارزش‌ها

و هنجارهای اجتماعی به فرد آموخته می‌شود و سپس به وسیله کنترل اجتماعی رسمی و غیررسمی رفتار او تحت نظارت قرار می‌گیرد.

کنترل اجتماعی به سازوکارهایی اطلاق می‌شود که جامعه برای واداشتن اعضای خود به سازگاری و جلوگیری از ناسازگاری به کار می‌گیرد. در مفهومی دیگر، کنترل اجتماعی به مجموعه عوامل محسوس و نامحسوس که یک جامعه در جهت حفظ معیارهای خود به کار می‌برد و مجموعه‌موانعی که به قصد جلوگیری افراد از کجروی اجتماعی در راه آنان قرار می‌دهد، گفته می‌شود.

پیشنهادها:

گسترش و ترویج کنترل درونی یا خودکنترلی

جوامع مختلفی که از سازوکار «کنترل اجتماعی» برای ادامه حیات اجتماعی خود بهره می‌برند، دو عنصر اساسی را دارا هستند: اول، همیشه و در هر جا مجموعه‌ای از موازین، قواعد و قوانین وجود دارد که به صورت کلی تعیین می‌کنند در شرایط گوناگون چه نوع رفتارهایی مقبول است و چه نوع رفتارهایی نامقبول و نابهنجار است. این موازین معمولاً به چارچوب‌هایی همچون قوانین، مقررات، آیین‌نامه‌ها، رسوم، رهنمودها و معیارهایی عرضه می‌شوند. ثانیاً همیشه مجموعه‌ای از ضمانت‌های اجرایی تدوین می‌شود تا انگیزه‌ای مؤثر باشد برای ترغیب آحاد جامعه در خصوص انجام رفتارهای مطلوب و اجتناب از اعمال نکوهیده. این ضمانت‌های اجرایی به صورت پاداش‌های متنوع و مجازات‌های متفاوتی نمود می‌یابند. آسیب‌شناسان اجتماعی بر این عقیده‌اند که هیچ سازوکار کنترل اجتماعی‌ای که منحصرأ بر تشویق‌ها و تنبیه‌های خارجی متکی باشد، مؤثر واقع نخواهد شد. مسئله اساسی این است که نظام فرهنگی جامعه باید چنان محیطی به وجود آورد که افراد به نوعی نظم اخلاقی درونی پایبند شوند (مثلاً به احساس گناه، یا احساس رضایت خاطر). به همین علت یکی از هدف‌های عمده فرایند اجتماعی شدن باید عبارت باشد از ادغام موازین و ارزش‌های گروهی در وجدان‌های انفرادی به نحوی که اعضای جامعه ارزش‌های گروهی را نه به عنوان معیارهای اجباری تحمیل شده از خارج، بلکه به عنوان ارزش‌ها و معیارهای شخصی خویش پذیرا باشند. کنترل درونی زمانی رخ می‌دهد که جریان جامعه‌پذیری به طور کامل موفق بوده

باشد. در این صورت فرد هنجارها و ارزش‌های اجتماعی را درونی می‌کند و حتی در خلوت [مثلاً گردشگری که در جامعه میزبان قرار دارد و خویش را فارغ از هرگونه کنترل اجتماعی می‌یابد] نیز آنچه جامعه ترجیح می‌دهد، انجام می‌دهد. فردی که کاملاً اجتماعی شده است، چنانچه به شکستن هنجاری وسوسه شود، وجدان اجتماعی او مانع از این کار می‌شود و فرد داوطلبانه از انجام آن عمل هنجارشکنانه خودداری می‌کند. البته در هیچ جامعه‌ای، به‌ویژه جوامع پیچیده و متغیر امروزی، اجتماعی‌شدن به‌طور کامل تحقق نمی‌یابد؛ لذا کنترل بیرونی ضرورت می‌یابد. نظارت از طریق گروه‌های نخستین و گروه‌های دومین و استفاده از زور و یا اجبار فیزیکی، کنترل بیرونی را تشکیل می‌دهند. در چنین وضعیتی چنانچه افراد نخواهند به مقررات جامعه گردن نهند، جامعه سعی می‌کند آنها را به اطاعت مجبور کند (رابرتسون، ۱۳۷۲: ۷۵). از آنچه در این مقاله آمد چنین برمی‌آید که موضوع کنترل اجتماعی (رسمی و غیررسمی) برای تداوم حیات و عملکرد جامعه جنبه کاملاً ضروری دارد و با کنترل و تنظیم رفتار و عملکرد افراد، نظم و روابط بین اعضای جامعه را سازمان می‌دهد. برای اقدام در خصوص کنترل اجتماعی کارآمد در سطوح مختلف جامعه، باید به دو عامل مهم و اساسی «همبستگی» و «هم‌نوایی اجتماعی» نیز توجه داشت و این نکته را به‌درستی در نظر گرفت که کنترل اجتماعی با توجه به مؤلفه‌هایی همچون تراکم جمعیت، ساختار طبقات اجتماعی-اقتصادی جامعه، ماهیت و نیز شکل حکومت، تنوع فرهنگی یا یک‌دستی آن، وجود نهادهای مختلف اجتماعی، میزان و انواع سرمایه‌های اجتماعی نزد شهروندان و... متفاوت است. البته باید به این نکته مهم و اساسی نیز توجه ویژه‌ای مبذول داشت که هم‌زمان با انواع کنترل‌های اجتماعی که اعمال می‌شود، باید به‌گونه‌ای مؤثر و موازی به مقوله فرهنگ‌سازی و در نتیجه نهادینه کردن ارزش‌ها و هنجارهای جامعه نیز پرداخته شود و یک نظام فرهنگی و اخلاقی در جامعه به وجود آید که افراد در محیط جامعه، به نوعی نظم اخلاقی و خودکنترلی مقید شوند.

منابع

- آبرکرامبی، نیکولاس، هیل، استفن و ترنر، برایان اس. (۱۳۷۶). فرهنگ جامعه‌شناسی، ترجمه حسن پویان، تهران: نشر چاپخش.
- آپوستولوپولوس، یورکوس (۱۳۸۸). جامعه‌شناسی گردشگری. ترجمه بیژن شفیعی، رشت: نشر وارسته.
- آمار، تیمور (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی توسعه گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی استان گیلان: دهستان دیلمان شهرستان سباهکل. فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۲(۱)، ۱۷۱ - ۱۹۲.
- اردستانی، محسن (۱۳۸۷). مبانی گردشگری روستایی. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۵). توریسم (ماهیت و مفاهیم). تهران: انتشارات سمت.
- حمدی، کریم و همکاران (۱۳۸۸). بررسی تأثیر توریسم تاریخی-فرهنگی بر توسعه پایدار شهر همدان. پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، ۳(۱)، ۴۹-۶۹.
- حیدری، رحیم (۱۳۸۹). مبانی برنامه‌ریزی صنعت توریسم. تهران: انتشارات سمت.
- دواس، دی. ای. (۱۳۷۶). پیمایش در تحقیقات اجتماعی. ترجمه هوشنگ نایی، تهران: نشرنی.
- رابرتسون، یان (۱۳۷۲). درآمدی بر جامعه با تأکید بر نظریه‌های کارکردگرایی، ستیز و کنش متقابل نمادی. ترجمه حسین بهروان، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- راینگتن، ارل و واینبرگ، مارتین (۱۳۹۰). رویکردهای نظری هفتگانه در بررسی مسائل اجتماعی. ترجمه رحمت‌الله صدیق سروستانی، چاپ ششم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رضایی، روح‌الله، شریف زاده، ابوالقاسم و اسدپاسکی، امیر (۱۳۹۱). واکاوی پیامدهای منفی توسعه گردشگری در مناطق روستایی استان قزوین (مطالعه موردی: روستای گازرخان)، مسکن و محیط روستا. ۱۳۷، ۸۳ - ۹۶.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۳). تکنیک‌های خاص تحقیق در علوم اجتماعی. چاپ سوم، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
- رنجبریان، بهرام و زاهدی، محمد (۱۳۸۶). شناخت گردشگری. اصفهان: نشر چهارباغ.
- رهنمایی، محمدتقی (۱۳۸۹). توان‌های محیطی ایران. چاپ اول، تهران: انتشارات دانایی و توانایی.
- زاهدی، شمس‌السادات (۱۳۸۵). مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار (با تکیه بر محیط‌زیست). چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- زکی، محمد (۱۳۸۴). درآمدی بر جامعه‌شناسی جهانگردی و گردشگری. مجموعه مقالات اولین همایش سراسری نقش

ساروخانی، باقر (۱۳۸۵). *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*. ج ۱، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۱). *آسیب‌شناسی اجتماعی*. تهران: نشر آوای نور.

سهراب‌زاده، مهران (۱۳۸۸). *فرهنگ‌نامه آسیب‌های اجتماعی*. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.

شارپلی، رچارد جولیا (۱۳۸۰). *گردشگر روستایی*. ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده و فاطمه نصیری، تهران: نشر منشی.

صالحی‌فرد، محمد (۱۳۹۰). *گردشگری روستایی، مبانی برنامه‌ریزی و طرح‌های ساختاری*. مشهد: نشر مرندیز.

صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۹). *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)*. چاپ ششم، تهران: انتشارات سمت.

صنعت گردشگری در توسعه مازندران. تهران: نشر رسانش.

ضراغ، حمید (۱۳۷۶). *راهکارهایی برای توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران*. ج ۱، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی جهانگردی و جمهوری اسلامی ایران، کیش، سازمان منطقه آزاد کیش.

ضیایی، محمود و ترابیان، پونه (۱۳۸۹). *سنجش سطح قابل قبول اثرات منفی اجتماعی گردشگران بر جوامع محلی در ایران، مورد مطالعه سکونتگاه‌های روستایی حوزه تالاب پریشان*. فصلنامه انجمن جغرافیایی ایران، ۸ (۲۷)، ۲۰۵ - ۲۲۵.

طالبان، محمدرضا (۱۳۸۰). *دینداری و بزهکاری در میان جوانان دانش‌آموز*. تهران: مؤسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطات.

عبداللهی، محمد (۱۳۸۳). *آسیب‌های اجتماعی و روند تحول آن در ایران*. ج ۱، مجموعه مقالات دومین همایش ملی آسیب‌های اجتماعی ایران، تهران، انجمن جامعه‌شناسی ایران.

علیقلی‌زاده، ناصر (۱۳۸۷). *بررسی تأثیر گردشگری بر توسعه پایدار*. پایان‌نامه دکترای، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

فرداد، محمدحسین (۱۳۶۰). *روانشناسی و جامعه‌شناسی جنایی*. تهران: نشر همراه.

کروبی، مهدی (۱۳۸۲). *فرهنگ گردشگری*. فصلنامه مطالعات جهانگردی، ۲، ۲۱-۴۸.

گولد، جولوس و کولب، ویلیام. ل (۱۳۸۴). *فرهنگ علوم اجتماعی*. گروه مترجمان، چاپ دوم، تهران: انتشارات مازیار.

لی، جان (۱۳۷۸). *گردشگری و توسعه در جهان سوم*. چاپ اول، ترجمه علی‌رضا افتخاری، امین رکن‌الدین و معصومه صالحی، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.

فصلنامه علمی - پژوهشی

۱۸۲

دوره هشتم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۴

معصوم قدیری، مجتبی (۱۳۸۹)، گردشگری پایدار (روستایی و عشایری). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

معصومی، مسعود (۱۳۸۵)، ماهیت گردشگری. تهران: نشر بیک.

ممتاز، فریده (۱۳۸۷). *انحرافات اجتماعی، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*. تهران: شرکت سهامی انتشار.

میرزایی، رحمت (۱۳۸۸). تأثیر توسعه گردشگری روستایی بر اشتغال در منطقه اورامانات کرمانشاه.

فصلنامه روستا و توسعه، ۱۲(۴)، ۶۹-۷۷.

ناراسایا، ام. لاکشمی (۱۳۹۰). گردشگری و توسعه. ترجمه قهرمان رستمی و مهدی رمضانزاده، تهران: نشر نور علم.

الوانی، سیدمهدی، و پیروزبخت، معصومه (۱۳۸۵). فرایند مدیریت جهانگردی. چاپ اول، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

ویلیامز، فرانکپی و مکشین، ماری لین دی (۱۳۸۶). *نظریه‌های جرم‌شناسی*. چاپ دوم، تهران: نشر میزان.

Ap, J., & Crompton, J. L. (1998). Developing and testing a tourism impact scale.

Journal of Travel Research, 37 (2), 120 - 130

Boonyobhas, A. (1996). *Tourism Planning Concept for Ko Samui; Thailandb: a Sustainable Environment Development Approach*. Texas A&M University.

Butler, R. W.; Hall, C. M., & Jenkins, J. (1998). *Tourism and Recreation in Rural Areas*. Wiley, hardcover.

Cohen, E. (1984). The sociology of torism: approaches and findings; *Annual Review of Sociology*, 10, 373 – 392.

Faisal, k. (2013). *Socioeconomic Impacts of Tourism on the Rural People of Azad Kashmir - a Case Study of Rawalakot and Banjonsa in Azad Kashmir*. Swedish University of Agricultural sciences, faculty of natural resources and agricultural sciences.

Goeldner, C., & Richie, B. (2003). *Tourism, Principles, Practices, Philosophies*. Printed in the United States of America.

Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Lilly, J. R., Francis T. C., & Richard A. B. (1995). *Criminological Theory: Context and Consequences*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Long, Y, (2010). *The Social Impacts of Tourism Development in Hainan Island*. vaasan ammattikorkeakoulu vasa yrkeshogskola university of applied sciences.

Mathieson, A., & Wall, G. (1988). Tourism: economic, physical and social impacts. *Journal of Travel Research*, 22, 51

Moore, W. (2013). *An Assessment of the Economic and Social Impacts of Climate Change on the Tourism Sector in the Caribbea*. Copyright © United Nations, February 2013. All rights reserved Printed in Santiago, Chile – United Nations.

- Neto, F. (2003). A new approach to sustainable tourism development: moving beyond environmental protection. *Natural Resources Forum*, 27(3), 212 – 222.
- Park, M., & Stokowski, P. A. (2009). Social disruption theory and crime in rural communities: compassions across three levels of tourism growth. *Tourism Management*, 30 (6), 905 – 915.

فصلنامه علمی - پژوهشی

۱۸۴

دوره هشتم
شماره ۱
بهار ۱۳۹۴

Archive of SID